

De bevestiging van het revolutionaire politiebestedel in de zuidelijke provincies van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1813-1815)

CYRILLE FIJNAUT

Inleiding

Het behoeft nauwelijks nog betoog dat door toedoen van de Franse Revolutie en het daarop volgende Napoleontische Bewind het reguliere politiebestedel in grote delen van West-, Zuid- en Midden-Europa drastisch is veranderd. Niet alleen omdat er in de gebieden die op de een of andere manier onder Franse heerschappij kwamen, op gemeentelijk én op landelijk niveau nieuwe, moderne vormen van professionele politie werden ingevoerd, zoals commissariaten van politie en politietroepen (gendarmes-rieën). Maar ook omdat er mede door de algehele transformatie van het openbaar bestuur andere verhoudingen tussen het (nieuwe) politieapparaat enerzijds en de bestuurlijke, justitiële en militaire autoriteiten anderzijds werden gecreëerd. Het een ging op haast natuurlijke wijze samen met het ander. Maar hoe dan ook, een ware revolutie in het politiebestedel was hun beider gevolg.

Dat deze revolutie in de kringen van anti-revolutionairen werd verworpen, ligt voor de hand. Zoals het eveneens goed te begrijpen valt dat naarmate het Napoleontische Bewind despotischer werd en het politieapparaat ipso facto aan de ene kant, op executief niveau, onderdrukkender en aan de andere kant, op bestuurlijk niveau, zelfstandiger, de oppositie tegen dit bewind zich niet alleen verbreedde maar zich ook meer en meer toespitte op het politiebestedel. Het zou dan ook niet zo merkwaardig zijn geweest wanneer na de val van Napoleon in de bezette

dan wel ingelijfde gebieden ook het revolutionaire politiebestedel ongedaan was gemaakt. Maar, zoals bekend, dit is niet gebeurd.¹

Waarom dat bestel na 1813 in Europa niet overal te gronde werd gericht, is in algemene zin wel bekend. Handhaving van dit bestel, zij 't ook niet onverkort, werd door de nieuwe machthebbers noodzakelijk geacht om niet slechts in hun eigen staten maar in geheel Europa de door hen bepaalde restauratieve verdeling van de politieke macht daadwerkelijk tot stand te kunnen brengen.² Hoe dit evenwel precies in zijn werk is gegaan, welke politieke en ambtelijke conflicten het concreet met zich meebracht is tot nu toe vooral bestudeerd voor de staten die waren aangesloten bij de Duitse Bond, bijvoorbeeld Pruisen, Oostenrijk en Beieren.³ Dit artikel is bedoeld als het begin van een nadere studie van deze kwesties in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Meer bepaald zal hierna uit de doeken worden gedaan hoe in de jaren 1813-1815 in de zuidelijke provincies van dit koninkrijk het revolutionaire politiebestedel in grote lijnen werd bevestigd.

De vestiging van het revolutionaire politiebestedel in de Oostenrijkse Nederlanden

Om het vorenstaande goed duidelijk te kunnen maken is het niet overbodig eerst aan te geven hoe het revolutionaire politiebestedel was georganiseerd en vervolgens hoe het

1 C. Fijnaut, *Opdat de macht een toevlucht zij? Een historische studie van het politieapparaat als een politieke instelling* (Antwerpen 1979) II, 630-791.

2 Fijnaut, *Macht*, II, 796-843.

3 Denk bv. aan D.E. Emerson, *Metternich and the*

political police. Security and subversion in the Habsburg Monarchy (1815-1830) (The Hague 1968); A. Lüdtke, 'Gemeinwohl', *Polizei und Festungspraxis. Staatliche Gewaltsamkeit und innere Verwaltung in*

Preussen, 1815-1850 (Göttingen 1982); W. Siemann, 'Deutschlands Ruhe, Sicherheit und Ordnung'. *Die Anfänge der politischen Polizei 1806-1866* (Tübingen 1985).

in de Oostenrijkse Nederlanden werd gevestigd; dit laatste verliep immers hier heel anders dan in de Noordelijke Nederlanden.⁴

De eerste belangrijke stap in de revolutionaire transformatie van het professionele politieapparaat werd gezet in januari 1791. Bij een decreet van de 16e van deze maand werden namelijk de reeds lang bestaande *maréchaussées* samengesmeed tot de *gendarmerie nationale*: een landelijk militair politiekorps 'spécialement destinée au service de l'intérieur' zoals het in de grondwet van september 1791 werd omschreven, ingedeeld in divisies, compagnieën en brigades. De tweede gewichtige maatregel, bij decreet van 21 september 1791, was de instelling van de functie van commissaris van politie in alle steden waar dit nodig werd geoordeeld. Waar dit precies was en wie deze functionaris dan mocht benoemen, bleef lange tijd onduidelijk. Maar op 6 juli 1792 keurde de Wetgevende Vergadering met het oog op de handhaving van de openbare orde de aanstelling van in totaal 57 commissarissen van politie in een aantal grote steden goed, bijvoorbeeld in Lyon en Orléans. Op de derde plaats werd op 28 september 1791 een *Code Rural*, een Landelijk Wetboek, aangenomen, waarin werd voorzien dat er per gemeente of per groep van gemeenten een veldwachter moest worden aangesteld 'pour assurer les propriétés et conserver les récoltes'.

Parallel aan deze transformatie van het apparaat werd de inhoud van het politiebeprip vernieuwd. Zo werd in het decreet van 14 december 1789 waardoor de nieuwe gemeentebesturen werden gelegaliseerd, bepaald dat het hun taak was om de inwoners te laten genieten 'd'une bonne police, notamment de la propriété, de la salubrité, de la sûreté et de la tranquillité dans les rues, les lieux et édifices publics'. Naast deze tak van politiezorg – opgedragen dus aan de gemeenten en niet aan de commissarissen van politie zoals nog vaak wordt gedacht, de *police municipale*, werd in een decreet van 19 juli 1791 de term *police correctionnelle* geïntroduceerd, doelende op de aanpak van vergrijpen die ernstiger waren dan de overtredingen die ressorteerden onder de *police municipale*, zoals bijvoorbeeld aanranding van de goede zeden en verstoring van de openbare orde. Als het ware daarbovenop werd reeds in 1789 de term *police générale* gehanteerd, en wel als noemer voor allerhande maatregelen die bovenlokaal werden genomen om de *sûreté intérieure* of de *sûreté de l'état* te bevorderen, zoals de opstelling van bevolkingsregisters en de speciale registratie van werklozen. De *haute police* of de *police politique* ten slotte, toevertrouwd aan nationale instanties, was specifiek gericht op de bestrijding van contra-revolutionairen, via de bekende wegen van gehei-

me informatievergaring, zoals infiltratie via spionnen.⁵

Dit apparaat van diensten en begrippen werd gedurende de *Terreur* (1792-1795) grondig dooreengeschud. Maar de gematigde burgerij die na de val van Robespierre de macht in handen kreeg, bracht het weer tot rust en verstevigde het flink om nu de door haar gewilde orde desnoods met dwang en geweld te kunnen opleggen. Concreet kwam dit ten eerste neer op drastische zuivering en uitbreiding van de landelijke politie om de hongerige massa's op het platteland in te tomen: bij decreet van 8 juli 1795 werden alle landelijke gemeenten verplicht tot de aanstelling van een of meer veldwachters, niet langer te benoemen door de gemeenteraden maar door de districtsbesturen. Ten tweede werd bij decreet van 11 oktober 1795 bepaald dat in alle gemeenten met een inwonertal tussen de 5.000 en de 10.000 een commissaris van politie moest worden benoemd, en in gemeenten met meer dan 10.000 inwoners een commissaris per deelgemeente; in gemeenten met minder dan 100.000 inwoners zouden zij worden benoemd door de kantonale besturen, in de grotere gemeenten door de departementale besturen. En kort voordien, in augustus en september 1795, waren reeds maatregelen getroffen om de gendarmerie enerzijds te zuiveren van de ongeschikte en ongewenste figuren die er gedurende de *Terreur* in waren opgenomen, en haar anderzijds ook in materiële zin weer helemaal op de been te helpen. Van belang bij dit alles is tenslotte dat in de *Code des délits et des peines* die op 25 oktober 1795 was afgekondigd, de begrippen *police municipale* en *police générale* werden verenigd in het begrip *police administrative*. Naast dit begrip werd in dit wetboek het begrip *police judiciaire* gehanteerd om alle activiteiten aan te duiden met betrekking tot de opsporing van delicten, de verzameling van bewijsmateriaal en de overgave van daders aan de rechterlijke macht.

Ondertussen waren de Oostenrijkse Nederlanden echter al definitief ingelijfd bij Frankrijk. Dit gebeurde namelijk op 1 oktober 1795. Een van de gevolgen hiervan was dat een groot aantal van de decreten en besluiten die eerder in Frankrijk waren afgekondigd, nu ook voor België van toepassing werden verklaard. Hieronder vielen ook die wetten waarin de aanstelling van commissarissen van politie en veldwachters was geregeld. In de loop van

⁴ Hoe het hier verliep, is in grote lijnen geschilderd in: Fijnaut, *Macht*, II, 803-813.

⁵ Zie Fijnaut, *Macht*, II, 649-676.

⁶ *Pasinomie*, Première Série, Tome 7, XL-XLIII, LXXXIII-LXXXIV. Zie verder o.a. Pisart, 'La naissance de la gendarmerie en Belgique', *Revue de la Gendarmerie*, nr. 34, 1968, 6-12.

1796 werden op een heel aantal plaatsen dan ook zulke politiefunctionarissen benoemd. De invoering van de gendarmerie werd echter speciaal geregeld. Bij besluit van 19 november 1795 werd namelijk aan de brigade-generaal Wirion de opdracht gegeven om voor de negen aangehechte departementen drie nieuwe divisies van dit korps op de been te brengen. En deze pakte stevig aan: bij besluit van 10 juli 1796 werden onder meer hun preciese sterkte en verspreiding vastgesteld.⁶

Aldus geïntegreerd in het politiebestedel van de *République*, deelde de 'Belgische' politie ten volle in de verdere lotgevallen van dit 'Franse' bestel. Het zou ons natuurlijk te ver voeren om die hier allemaal te behandelen: de afkondiging van een 'grondwet' voor de gendarmerie op 17 april 1798 of de onderschikking van de veldwachters aan het lagere kader van de gendarmerie in 1806 enzovoorts. Maar met het oog op de gebeurtenissen in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in de jaren 1813-1815 moet voor één geval een uitzondering worden gemaakt, namelijk voor de oprichting en uitbouw van het *Ministère de Police Générale de la République*. De oprichting van dit ministerie, bij een wet van 2 januari 1796, moet enerzijds worden gezien in het licht van de vele woelingen en aanslagen die op dat moment in grote delen van het land plaatsgrepen, en anderzijds worden beschouwd als een gevolg van het onvermogen van het reeds bestaande Ministerie van Binnenlandse Zaken om hier afdoende tegen op te (laten) treden. Het kreeg – logisch – binnen zijn bevoegdheden onder meer de uitvoering van de wetten 'relatives à la police générale, à la sûreté et à la tranquillité intérieure de la République', het gezag over de gendarmerie 'pour tout ce qui est relatif au maintien de l'ordre public', de zorg voor de gevangenen, huizen van bewaring en dergelijke, en ten slotte de bestrijding van de landloperij en bedelarij.

Nadat in de jaren 1796-1799 de ene minister van politie nog sneller was vervangen dan de andere, werd op 20 juli 1799 Joseph Fouché als zodanig benoemd: hij hield het, met een onderbreking van twee jaar (1802-1804), ruim acht jaar in deze functie vol. Maar belangrijker dan dit memorabele feit is dat Fouché erin slaagde om zijn ministerie tot een steunpilaar van de Napoleontische dictatuur om te bouwen en dit, zoals in de inleiding al werd aangegeven, in twee zeer nauw samenhangende bewegingen: door, op executief niveau, het oppressieve vermogen van het gehele politieapparaat ongekend hoog op te voeren, en door, op bestuurlijk niveau, dit apparaat onder zijn leiding stap voor stap een ongekende zelfstandigheid te bezorgen.

De eerste belangrijke stap in deze richting was de aan-

stelling, via de wet van 17 februari 1800 op de bestuurlijke organisatie van het land, van een *commissaire général de police* in alle steden met meer dan 10.000 inwoners. Deze commissaris voerde het bevel over de gewone commissarissen van politie ter plaatse en was zelf ondergeschikt aan de prefect van het desbetreffende departement. Maar... hij moest niettemin ook de opdrachten uitvoeren die hij rechtstreeks van de minister van politie kreeg. Wat, gelet op de taakomschrijving die op 27 oktober 1800 voor de commissarissen-generaal van politie werd vastgesteld, betekende dat Fouché zich buiten de reguliere bestuurlijke hiërarchie om kon bemoeien met alle politie-aangelegenheden op lokaal niveau. In die omschrijving werden namelijk veel van de taken opgenomen die rond 1790 onder de *police municipale* waren gebracht: controle op het vreemdelingenverkeer, de censuur en het gevangeniswezen, maar ook de zorg voor het wegverkeer, gezondheidszorg en brandbestrijding. De protesten van prefecten en gemeentebesturen tegen deze formidabele aanslag op hun machtspositie haalden nauwelijks iets uit.

Met de benoeming van deze commissarissen-generaal spoorde volledig de instelling van de functie van *inspecteur général de la gendarmerie nationale* bij besluit van 29 maart 1800. Want in diens taakomschrijving werd de gezagsverhouding tussen de gendarmerie en de minister van politie gepreciseerd. Deze concretisering hield in dat de inspecteur-generaal van wat Fouché zelf wel de 'armée de la police' placht te noemen, tegenover hem rekenschap moest afleggen over de interne organisatie en werking van dit leger, over zijn algemene taakuitvoering en speciaal over zijn activiteiten in de sfeer van het vreemdelingenverkeer en de sfeer van de veiligheid van de staat, van personen en van eigendommen. Dat het ondanks deze regeling niet zou boteren tussen de minister van politie, in de persoon van Fouché, en het opperhoofd van de gendarmerie, in de persoon van Moncey, lag niettemin voor de hand. Beiden waren er immers van overtuigd de belangrijkste politieke steunbeer van het Napoleontische regime te zijn. Toch waren deze en andere rivaliteiten niet de reden van het ontslag van Fouché in 1802. Die was meer gelegen in het feit dat hij zich verzette tegen de ombuiging van de republiek in een monarchie. Zijn ontslag bracht niettemin met zich mee dat de verhoudingen in de politieke topstructuur van het regime wat eenvoudiger werden: de diensten van het Ministerie van Politie werden ondergebracht in die van het Ministerie van Justitie, de *haute police* werd nog meer dan voorheen toevertrouwd aan de gendarmerie.

In 1804 werd – onder druk van complotten in het binnenland en vijandige militaire operaties in het buiten-

land – het Ministerie van Politie echter weer opgericht en opnieuw toevertrouwd aan Fouché. En opnieuw greep deze de gelegenheid aan, niet alleen om de interne organisatie van het ministerie maar ook zijn externe organisatie uit te bouwen. Dit laatste hield enerzijds in dat er vier staatsraden werden benoemd om in een deel van het rijk – bijvoorbeeld Palet de la Lozère in het zuiden van Frankrijk en de geannexeerde Belgische en Duitse gebieden – toezicht op de politie uit te oefenen, en anderzijds dat het feitelijke aantal commissarissen-generaal van politie werd vergroot; zo werd er nu een commissaris-generaal van politie in Antwerpen benoemd. Daarenboven konden er sinds maart 1804 in grote steden en havenplaatsen *délegués* van de commissarissen-generaal worden aangesteld. En... het bleef hier niet bij. De crisis waarin het regime in de jaren 1808-1809 terecht kwam, leidde er namelijk toe dat Fouché in 1809 ook werd belast met de voorlopige leiding over het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Maar deze machtontplooiing was maar van korte duur: zij werd zelfs Napoleon al vlug te machtig; in juni 1810 ontsloeg hij Fouché uit al zijn functies.

Zijn opvolger, R. Savary, een berucht generaal van de gendarmerie, liet de organisatie in grote lijnen voor wat zij was. Zijn decreet van 25 maart 1811 'contenant règlement sur l'organisation de la police de l'empire' suggereerde in elk geval meer verandering dan er in feite plaatsgreep. Het kwam er allemaal op neer dat er in navolging van wat eerder in Italië al was gebeurd, vijf directeuren-generaal van politie werden benoemd, waaronder een in Holland, met het oog op de *police générale* en in 't bijzonder de *haute police* in de betrokken departementen, dat het aantal en de standplaatsen van de commissarissen-generaal werden gewijzigd (er werden er nu aangesteld in onder andere Rotterdam, Antwerpen, Vlissingen en Texel), en dat hun *délegués* werden vervangen door *commissaires spéciaux*, bijvoorbeeld te Oostende.⁷

De overgangsmaatregelen van de Hoge Verbonden Mogendheden

Nadat Napoleon in oktober 1813 de slag bij Leipzig had verloren, werden de bezette gebieden successievelijk door de Verbonden Mogendheden bevrijd. Op 1 februari 1814 trokken hun legers Brussel binnen. De aanvoerders van de Duitse en Russische troepen namen vrijwel onmiddel-

lijk maatregelen om een voorlopig bestuur van België te vormen. Op 11 februari benoemden zij namelijk reeds twee commissarissen, baron De Wollzogen, een Russische generaal, en baron De Boyen, een Pruisische generaal, die zich hiermee moesten bezighouden.

Dezelfde dag nog namen deze twee generaals een besluit omtrent de organisatie van dit bestuur en benoemden op 15 februari de betrokken autoriteiten. Naast de gouverneur-generaal van België, hertog De Beaufort, aangewezen krachtens de conventie die op 11 januari 1814 reeds tussen de Verbonden Mogendheden was gesloten te Balen, werden twee commissarissen-generaal, een voor militaire aangelegenheden, graaf De Lottum, en een voor burgerlijke aangelegenheden, Delius, aangesteld. Zij werden bijgestaan door een *Conseil Administratif*, een bestuursraad, waarvan onder meer een secretaris-generaal van militaire zaken, baron De Poudlerlé, een secretaris-generaal van politie en binnenlands bestuur ('pour la police et l'intérieur'), De Broukere, en een secretaris-generaal van justitie en kerkelijke aangelegenheden, De Jonghe, deel uitmaakten.⁸

De oprichting van de *marechaussee*

De twee commissarissen-generaal lieten er op hun beurt ook geen gras over groeien, tenminste niet over de organisatie van de politie. Want op 27 februari 1814 namen zij in overleg met de bestuursraad een besluit 'portant création d'un corps de *maréchaussée*'.⁹ Volgens de considerans besloten zij hier zo snel toe omdat er enerzijds grote behoefte was aan 'une force armée propre au maintien de l'ordre et de la tranquillité publique', en anderzijds aan een sterke arm voor de uitvoering van de bevelen van de hogere overheden. Die behoefte was er niet enkel volgens de considerans maar zij werd ook volop door de intendanten in de departementen, die met het toezicht op de taakuitoefening van het korps zouden worden belast, gesignaleerd in hun briefwisseling met de zoëven genoemde autoriteiten. Hierin is sprake van opstootjes, plunderingen en vernielingen, van rondzwervende soldaten enzovoorts.¹⁰ De taakomschrijving van het korps lag dan ook voor de hand: waken over de openbare veiligheid; aanhouden van dieven, moordenaars, bedelaars, reizigers en militairen die zich schuldig maken aan excessen, en uitvoeren van opdrachten in de sfeer van de *police générale*. Waar dit laatste op sloeg kan worden opgemaakt uit de brief die De Poudlerlé op 28 maart 1814 stuurde aan de

7 Vorenstaand relaas over de ontwikkelingen van het Ministerie van Politie berust geheel en al op: Fijnaut, *Macht*, II, 740-775, 779-786.

8 *Journal Officiel du Gouvernement de la Belgique*,

1814, Tome I, 6-8, 15-16.

9 *Ibidem*, 9-12.

10 Zie brieven van de Poudlerlé in het Algemeen Rijksarchief (ARA) Brussel, *Administration Commu-*

ne des Hauts Puissances Alliées, Port. 6695, en de correspondentie met de intendanten in ARA Brussel, *Conseil Administratif de la Belgique*, Port. 58 en 59.

gouverneur-generaal. Mijmerend over de diensten die de marechaussee in het departement van de Dijle zou gaan bewijzen, schreef hij: 'surtout pour arrêter l'espionnage'.¹¹

Voorts werd bepaald dat in elk departement een compagnie marechaussee zou worden gelegerd; in de grote departementen 95 man sterk, in de andere 72 man. Wie hierbij dienst wilde nemen, moest zich onmiddellijk melden bij de respectieve intendanten. Dezen zouden wel bij voorkeur diegenen aannemen die van onberispelijk gedrag waren en een goede reputatie hadden. Wat dit laatste inhield werd niet bepaald. Maar het doet wel terugdenken aan een bepaling in artikel 9 van de conventie van Balen: 'Il faut prendre des précautions particulières pour tout ce qui concerne la gendarmerie. Les employés des grades inférieurs peuvent, pour la plus grande partie, rester dans leurs fonctions; quant aux officiers supérieurs il faut au commencement en tirer parti, et puis les éloigner'.¹² Want deze bepaling geeft – begrijpelijk – aan dat de bestaande gendarmerie in de ogen van de nieuwe machthebbers niet zo'n goede reputatie had. Maar belangrijker is wellicht dat die waarschuwing tevens duidelijk maakt dat het van meet af aan de bedoeling van de Verbonden Mogendheden is geweest om dit korps als zodanig, of althans een dergelijk korps, in stand te houden. Dat het, politiek gesproken, moeilijk was om een politiekorps dat zo had gediend tot handhaving van de Napoleontische dictatuur, zonder meer over te nemen in het nieuwe regime, begrepen zij natuurlijk ook wel. Want waarom zouden de nieuwe bewindvoerders bij de naamgeving van het nieuwe korps anders hebben teruggegrepen op de benaming van soortgelijke politietroepen in de Oostenrijkse Nederlanden en Frankrijk uit de tijd van voor de Revolutie.¹³ Maar het politieke nut van zulke troepen sprak ook hen kennelijk meer aan dan het mogelijke politieke misbruik ervan. Interessant is in elk geval dat in het concept van het betrokken besluit alle passages zijn doorgestreept waarin de marechaussee wordt voorgesteld als vervangster van de *gendarmerie*. De oprichting van de *maréchaussée* markeerde tezelfdertijd de terugkeer naar het Ancien Régime als het aanbreken van de Nieuwe Tijd.¹⁴

De feitelijke organisatie van de marechaussee ging overigens met enorm veel moeilijkheden gepaard. Niet om-

dat er zich niet direct voldoende min of meer geschikte kandidaten meldden. Want baron De Poudlerlé deed op 17 maart 1814 aan graaf De Lottum reeds een hele lijst toekomen met de namen van officieren, onder-officieren en marechaussees die zich hadden aangeboden. Op 11 april 1814 liet hij de (nieuwe) gouverneur-generaal, baron De Horst, weten dat de marechaussee binnen een maand volledig op sterkte zou zijn in de Belgische departementen.¹⁵ Maar haar opbouw vorderde wel traag omdat er onvoldoende financiële middelen waren om degenen die waren aangenomen, te kleden, te bewapenen, op te leiden, te voeden, te huisvesten en... te betalen. Keer op keer moest De Poudlerlé bij baron De Horst aankloppen, smeken bijna, om geld: geld voor de uitbetaling van soldij, geld voor de betaling van leveranciers en ga zo maar door. Deze was zeker ook wel overtuigd van het grote belang dat was gemoeid met de vorming van de marechaussee. Dit blijkt zonneklaar uit wat hij op 1 april schreef aan De Poudlerlé: 'L'urgence qui se fait sentir de plus en plus d'établir de suite la maréchaussée, m'engage à vous prier [...] d'employer la plus grande activité pour rendre incessamment les services que l'on en attend avec impatience'.¹⁶ Maar hij had evenmin geld, althans niet voldoende. Hoe hoog de problemen opliepen wordt treffend geïllustreerd door de volgende passage uit de brief die De Poudlerlé op 25 mei 1814 schreef aan de toenmalige gouverneur-generaal, baron De Vincent, over de toestand van het korps:

Les malheureux soldats de la Maréchaussée éprouvent les plus grands besoins; Ils n'ont rien reçu depuis leur admission et sont obligés de faire plus ou moins de dépenses dans les courses qu'ils font pour le service; Ils ont pour la plupart contracté des dettes auxquelles ils ne peuvent satisfaire. D'un autre côté, on leur refuse la nourriture dans plusieurs endroits, et ils se trouvent ainsi sans argent et sans subsistance.¹⁷

Dat hij hierbij niet overdreef wordt bewezen door de noodkreten die de intendanten van het departement van de Twee Netten en het departement Sambre en Maas begin juni slaakten over de desorganisatie van het korps in deze gebieden. Om de ergste nood te lenigen had baron De Vincent toen evenwel al 4.000 fr. ter beschikking van De Poudlerlé gesteld.¹⁸

11 ARA Brussel, *Administration Commune des Hauts Puissances Alliées*, Port. 6695.

12 *Pasinomie*, Deuxième Série, Tome 1, 13-15.

13 Vgl. o.a. F. Maqua, 'Les compagnies de justice et de police dans nos provinces sous l'Ancien Régime', *Revue de la Gendarmerie*, nr. 26, 1966, 17-30.

14 Het bedoelde concept bevindt zich in ARA

Brussel, *Administration Commune des Hauts Puissances Alliées*, Port. 6691.

15 ARA Brussel, *Administration Commune des Hauts Puissances Alliées*, Port. 6691. Zie verder ook de *Journal Officiel du Gouvernement de la Belgique*, 1814, Tome 1, 79. Hier staat de oproep om zich te melden voor de marechaussee.

16 Ibidem, Port. 6695.

17 ARA Brussel, *Conseil Administratif de la Belgique*, Port. 71.

18 Ibidem. Zie verder L. Leconte, 'Note sur l'origine de la maréchaussée belge 1814-1815', *Caractères de la Fourragère*, nr. 3, 1952, 184-227, en van diens hand eveneens: 'Onze maréchaussée dagteekent van 1814', *Kroniek van de Rijkswacht*, nr. 10, 1953, 24-28.

**BESLUIT VAN 27 FEBRUARI 1814 HOUDENDE OPRICHTING
VAN EEN KORPS MARECHAUSSEE**

De Algemene Commissarissen van de Hoge Verbonden Mogendheden,

Gezien de rapporten van de H.H. Algemene Secretarissen van de militaire bewapening en van de politie, die de grote urgentie naar voren brengen om zo spoedig mogelijk een gewapende macht in het leven te roepen, geschikt om de orde en de openbare rust te handhaven, en belast met het doen uitvoeren van de bevelen der hogere autoriteiten;
Hebben, in overleg met het Voorlopig Bewind van België en overeenkomstig de bijzondere goedkeuring van Z.D.H. de regerende Hertog van Saxe-Weimar en Eisenach, bevelhebber van het verenigde leger van Rusland, Pruisen en Saksen, de volgende bepalingen vastgesteld;
Te weten:

Algemene bepalingen

Art. I. Er zal in het gebied van het Voorlopig Bewind van België een korps worden gevormd onder de naam van marechaussee, met het doel om aan de militaire en burgerlijke autoriteiten de uitvoerende macht te verzekeren, die zij nodig hebben om de wetten en hun krachtens deze gegeven bevelen, te doen oerblijden.

II. De marechaussee zal haar werkzaamheden uitoefenen onder het toezicht van de intendanten der departementen. In hoofdzak behoort tot haar taak:
1e. te waken voor de handhaving van de rust en de openbare veiligheid, te samen met de agenten en officieren van politie.
2e. de stralkroers, dieven, moordenaars, rustverstoorders, ontsnapte gevangenen, van een misdrijf beschuldigen enz. te arresteren.
3e. een streng toezicht uit te oefenen op de bedelaars, landlopers, gevaarlijke lieden, reizigers zonder en met paspoort.
4e. te arresteren en voor de bevoegde autoriteit te geleiden alle plunderaars, achterblijvers of militairen die buitensporigheden begaan.
5e. zo nodig mede te werken aan de invordering van de publieke belastingen.
In het algemeen is de marechaussee verplicht tot het uitvoeren van alle vorderingen en alle orders, betrekking hebbende op de algemene politie, die de hogere autoriteiten, zowel militaire als burgerlijke, nodig zullen oordeelen tot hen te richten.

Organisatie

III. Er zullen evenveel compagnieën marechaussee zijn, als er departementen behoren tot het Voorlopig Bewind van België.

IV. Deze compagnieën zullen een legioen vormen, dat zal worden gecommandeerd door een kolonel. Aan deze zal een adjudant worden toegevoegd, die de functie zal vervullen van secretaris van de kolonel.

V. De compagnieën zullen worden verdeeld in twee klassen en als volgt worden samengesteld:

Compagnieën van de eerste klasse

1	kapitein
1	luitenant
2	tweede luitenant
1	sergeant-majoor
6	korporals of brigadiers
80	marechaussee vormende 8 groepen
<hr/>	
88	

Compagnieën van de tweede klasse

1	kapitein
1	luitenant
1	tweede luitenant
1	sergeant-majoor
6	korporals of brigadiers
60	marechaussee vormende 6 groepen
<hr/>	
70	

VI. De compagnieën van de eerste klasse zijn bestemd om dienst te doen in de departementen die 4 arrondissementen hebben. Die van de tweede klasse zullen in de andere departementen dienst doen.

VII. De standplaatsen der groepen zullen later worden vastgesteld, overeenkomstig de voorstellen van de H.H. intendanten. Men zal ervoor zorgen de brigades, die het eerst worden opgericht, uit te zetten in de plaatsen, waar de passagiers van de diligences overnachten.

De aanpassing van de (gemeente)politie

Zelfs nog voordat officieel was besloten tot de oprichting van de marechaussee, namelijk al op 24 februari 1814, vaardigden de commissarissen-generaal, graaf De Lottum en Delius, een besluit uit inzake 'l'exercice d'une bonne police active': 'le principal garant de l'ordre social et de la tranquillité publique'. In de considerans van dit opmerkelijke besluit werd ten eerste gesteld dat die orde en rust enkel zouden mogen worden gehandhaafd door politieambtenaren die achting genoten in hun arrondissement. Ten tweede werd hierin vastgesteld dat burgers niet die absolute gehoorzaamheid opbrachten 'sans laquelle les officiers de police sont hors d'état de satisfaire à leur devoir', en dat dit ten dele een gevolg was van het feit dat er onder die ambtenaren individuen scholen 'qui ne méritent pas la confiance publique', en ten dele van het feit dat die ambtenaren geen duidelijk kenteken droegen. En hierom werd beslist:

Uniform

VIII. De uniform van het legioen marechaussee wordt als volgt vastgesteld:

grün vest en grüne broek
zwarte slokkozen
groene jas met rode kraag en opslagen
grüne overjas
zwarte hoed met wit en groene kokarde.

Bewapening

IX. De marechaussee te paard zullen gewapend zijn met een sabel en twee pistolen, die te voet met een geweer en een sabel. De patroentas zal zwart zijn en het ledergoed wit.

Soldij en tractement

X. De soldij en het tractement van de marechaussee zijn vastgesteld overeenkomstig de hierbij gevoegde tabel.

XI. Aan de marechaussee, brigadiers, korporals en sergeant-majoor zal een vergoeding voor schoonsel worden toegekend van 15 francs per jaar. Door middel van deze soldij en vergoeding moeten de officieren en marechaussee in hun voeding en onderhoud voorzien.

Huisvesting

XII. In de gemeenten waar gebouwen aanwezig zijn, die bestemd zijn geweest voor de kazerneering der voormalige gendarmerie, kan men daarvan gebruik maken voor de huisvesting der marechaussee.

In de andere gemeenten moeten zij worden ondergebracht bij de inwoners.

XIII. De marechaussee zullen van verwarming en verlichting worden voorzien door de zorg en op kosten van de gemeenten, waar de groepen zullen worden geplaatst.

Fourage

XIV. Aan de officieren en marechaussee te paard zal de nodige fourage worden verstrekt voor rekening van het gouvernement.

Werving

XV. De werving van het legioen zal plaats hebben door vrijwillige dienstneming. Allen die bij dit korps in dienst willen treden, moeten zich terstond aanmelden bij de H.H. intendanten of onder-intendanten. Deze zullen daarvan nominatieve staten opmaken, die terstond moeten worden toegezonden aan de heer algemeen-secretaris der militaire bewapening.

XVI. Zij die deel willen uitmaken van het korps marechaussee moeten van onberispelijk gedrag zijn en kunnen lezen en schrijven. Militairen met veeljarige dienst, die betrouwbaar zijn en gunstig bekend staan, zullen bij voorkeur worden toegelaten, onder voorbehoud dat zij nog geschikt zijn voor een actieve uitoefening van de dienst. De H.H. intendanten en onder-intendanten blijven verantwoordelijk voor hun voordrachten.

Gedaan te Brussel, 27 februari 1814.

Graaf DE LOTTUM
DELIUS

Tabel genoemd in artikel tien

Soldij en tractement per maand

Commandant van het legioen	340 fr.
Adjudant, dienstdoende als secretaris	125
Kapitein	170
Luitenant	100
Tweede luitenant	85
Sergeant-majoor	50
Brigadier te paard	40
Korporaal	36
Marechaussee te paard	30
Idem te voet	25

Bestuit van 27 februari 1814 tot oprichting van een korps marechaussee (overgenomen uit: W. van den Hoek, De geschiedenis van het Wapen der Koninklijke Marechaussee ('s-Gravenhage 1963) bijlage C).

- dat onmiddellijk zou worden overgegaan tot de benoeming van commissarissen en andere politieambtenaren, gekozen uit 'des personnes connues, jouissant l'estime générale';
- dat die politieambtenaren tegen wie gegronde klachten waren ingediend of die vanwege hun vroegere gedrag 'ne jouissent pas d'une bonne réputation dans le public', zouden worden verwijderd uit hun functie;
- en dat de politieambtenaren voortaan om hun linkerarm een witte band zouden dragen.¹⁹

¹⁹ Journal Officiel du Gouvernement de la Belgique, 1814, Tome 1, 20-21.

Ook dit besluit laat dus zien hoe het revolutionaire politieapparaat, dus zowel de gemeentepolitie als de landelijke politie, als zodanig, niet werd afgewezen door de Verbonden Mogendheden, maar dat zij het, via zuivering van het personeel, enerzijds wilden dissociëren van het Napoleontische regime en anderzijds wilden associëren met de Nieuwe Tijd. Wat trouwens ook mag worden afgeleid uit het feit dat noch in officiële stukken noch in archiefstukken wordt gezinspeeld op de handhaving van functies als die van commissaris-generaal of van commissaris-speciaal.

En het bleef niet bij een intentieverklaring! In alle departementen werd nagegaan welke commissarissen van politie en andere politieambtenaren (voorzover ze althans op hun post waren gebleven! De commissaris van politie te Namen, 'né français', had na de slag bij Leipzig al direct de kuierlatten genomen!) nog aanvaardbaar waren en welke niet meer. Welke de algemene resultaten van deze zuivering zijn geweest, valt bij gebrek aan gegevens niet te zeggen. In het bijzonder over de zuivering van de landelijke politie valt zonder nader onderzoek in de provinciale archieven weinig of niets te melden. Maar naar de gemeentepolitie toe ligt het anders. De intendant van het departement van de Twee Neten stelde op 13 maart de plaatsvervangend commissaris-generaal voor burgerlijke aangelegenheden, graaf De Robiano, voor om vier – uit Mechelen, Lier, Geel en Heijst op de Berg – van de zes commissarissen in twee van de betrokken arrondissementen, Mechelen en Turnhout, te vervangen wegens wangedrag of gebrek aan achting bij de bevolking. Later, op 26 juli 1814, gaf hij het voorlopig bestuur te kennen dat naar zijn mening, om dezelfde redenen, ook nog twee van de zes commissarissen van politie te Antwerpen moesten worden verwijderd. De intendant van het departement van Jemappes maakte op 9 mei 1814 het bestand op: van de in totaal acht commissarissen (te Doornik, Bergen en Charleroi) was er een waarover veel klachten bestonden; één commissaris deed daarenboven geen dienst meer omdat hij al lang verkindst was. De intendant van het departement van de Lijs – een departement trouwens waarin blijkens de algeheel gevoerde correspondentie nogal wat commissarissen van politie hun post hadden verlaten – schreef op 3 mei 1814 aan de gouverneur-generaal dat er minstens één nog dienstdoende commissaris van politie (te Brugge?) moest worden vervangen. De reden was eenvoudig: 'français de naissance et qui s'est rendu odieux

par la manière dont il a exercé la haute police'.²⁰

Hoe de benoeming van nieuwe commissarissen van politie moest geschieden, werd in het besluit van 24 februari 1814 niet geregeld. Links en rechts werden dan ook wel procedures in acht genomen die volgens de *Conseil Administratif* niet door de beugel konden. Hoe het wel moest, besprak de raad op 23 mei 1814 naar aanleiding van de aanstelling van een commissaris van politie te Doornik. Het uitgangspunt moest volgens haar rapporteur zijn 'que les fonctions de commissaire de police sont une émanation de l'autorité municipale qui en est le principal agent et que sous ce rapport il convient que ce soit elle qui soit appelé à présenter, par le canal des sous-intendants et intendans et sauf leurs avis, des candidats pour les places de commissaire de police'. De raad ging voltallig en volledig met dit advies mee en liet er zodoende geen misverstand over bestaan dat de politiestatelijke draai die vooral Fouché aan de functie van commissaris van politie had gegeven, moest worden teruggeschroefd, maar niet volledig...: zijn benoeming bleef in handen van de centrale overheid.²¹

Dat de plaatsvervangers van de Verbonden Mogendheden, ondanks de grote politieke en militaire instabiliteit van het moment, niet dachten aan de wederopbouw van de Napoleontische variant van het revolutionaire politieapparaat, blijkt overigens nog het best uit de afwijzende reactie in juni 1814 van gouverneur-generaal De Vincent, na advies van de secretaris-generaal van justitie De Jonghe en de bestuursraad, op het voorstel van een majoor van het Pruisische leger, Von Augustin, d.d. 15 mei 1814, aangaande 'l'Organisation et l'Administration de la Police Générale dans les Departemens du Gouvernement de la Belgique'.

In dit voorstel ging deze er vanuit dat de Belgische departementen in een ware staat van anarchie verkeerden, en dat in het bijzonder het politiebested ('qui est l'âme de l'Etat') volledig was gedesorganiseerd. Dit moest volgens hem, zeker in het vooruitzicht van de beslissingen die de Hoge Verbonden Mogendheden weldra over België zouden nemen, zo snel mogelijk worden verholpen. Meer bepaald was het met het oog op de handhaving van de buitenlandse veiligheid van een staat (*la police extérieure*) en haar binnenlandse veiligheid (*la police intérieure*) nodig dat 'le Gouvernement soit régulièrement informé par ses agens de tout ce qui se passe, même dans le plus grand détail, non seulement au dehors mais encore de tout ce qui

20 ARA Brussel, *Conseil Administratif de la Belgique*, Port. 31. Met betrekking tot de handhaving van de landelijke politie werd geen algemeen besluit genomen, maar wel besluiten per departement.

Zie bv. het besluit van de gouverneur-generaal d.d. 18-4-1814 'qui maintient l'organisation des gardes champêtres au département de la Dyle', af-

gedrukt in de *Journal Officiel du Gouvernement de la Belgique*, 1814, Tome 1, 222-224.

21 Ibidem.

se fait dans toute l'étendue du Gouvernement'. In concreto betekende dit volgens hem dat moest worden overgegaan tot de aanstelling van een directeur van politie voor geheel België, van aan hem ondergeschikte inspecteurs van politie in alle departementen die zonedig de marechaussee konden vorderen, en van aan hun gezag onderworpen officieren in alle grotere of meer belangrijke gemeenten waaraan dan weer agenten van politie zouden worden toegevoegd. De taken die door Von Augustin aan dit hiërarchisch samenstel van politiefunctionarissen werden toegedacht, konden zo overgeschreven zijn uit het besluit van 27 oktober 1800 aangaande de bevoegdheden van de commissarissen-generaal van politie: controle op de vreemdelingen, toezicht op de vervulling van de politiedienst door de marechaussee en handhaving van de censuur. Geen wonder dus dat hij er ook voor pleitte om zowel de oude als de nieuwe politiewetgeving te herdrukken en te verspreiden!

Secretaris-generaal De Jonghe voelde echter niets voor dit plan. In zijn advies van 18 juni 1814 bestreed hij enerzijds dat de uitvoering van dit plan veel nut zou hebben en voerde hij anderzijds aan dat het op onderdelen niet zo heel veel afweek van de bestaande organisatie: voor officieren van politie kon commissarissen van politie worden gelezen, voor secretaris-generaal van politie directeur van politie. Daarenboven vond hij het niet passen om op het gegeven moment een nieuwe organisatie van de politie in te voeren 'qui pourrait contrarier les vues bienfaisantes de notre nouveau Maître' (waarbij hijzelf kennelijk dacht aan Oostenrijk!). En tot slot stelde hij dat het spionagestelsel dat Von Augustin had geoperd 'à été de tout temps contraire à l'esprit national des Belges et qu'il est à craindre que ce système s'il était introduit, ferait renaître tous les maux dont Plin dans son panagorique de Trajan, le felicite d'avoir delivré l'Empire'. De bestuursraad sloot zich volmondig bij De Jonghe aan. Zij voegde er alleen nog aan toe dat er in het geheel geen anarchie meer heerste. Integendeel, de criminaliteit was zelfs afgenomen en het aantal strafzaken was teruggelopen.

Blijkens zijn kanttekening bij dit advies was gouverneur-generaal De Vincent het er, zoals gezegd, ook mee eens. Wel merkte hij hierin op dat, nu er besloten was om de procureur-generaal van het Hof van Beroep, Daniels, voorlopig te belasten 'de la direction de la police', hem moest worden gevraagd om onder ogen te zien wat er moest gebeuren inzake 'cet objet de surveillance publique'. Het secretariaat-generaal van politie was ondertussen dus kennelijk afgeschaft. De Jonghe schreef hierover in zijn advies dat dit nog onder gouverneur-generaal ba-

ron De Horst had opgehouden te bestaan. Of dit er inderdaad een bewijs van was dat de betrokken secretaris-generaal, De Broukere, voorzitter van het Hooggerechts-hof, dat secretariaat tot voldoening van het bestuur had vervuld, zoals hij hieraan toevoegde, mag wel waar zijn geweest, maar hierom werd de taak zelf die aan deze functie was verbonden, kennelijk nog niet overbodig geacht door de hoogste autoriteit in het land!²²

De gelijktijdige ontwikkelingen in de Noordelijke Nederlanden

Hiervoor werd tussen de regels door reeds aangestipt dat na de inlijving van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk in 1810, ook hier het revolutionaire politieapparaat in zijn Napoleontische gedaante volop werd ingevoerd. De afkondiging van het decreet van 18 oktober 1810 op de bestuurlijke organisatie van de Hollandse departementen bracht zowel de benoeming van een directeur-generaal, commissarissen-generaal en gewone commissarissen van politie met zich mee als de uitbreiding van de *gendarmérie impériale* tot deze gebieden. Het decreet van 25 maart 1811 over de organisatie van de politie in het rijk bracht ook hier hoofdzakelijk 'nominale' veranderingen in de organisatie van dit apparaat teweeg.²³

Maar wat gebeurde er nu hier nadat Willem I op 30 november 1813 in Scheveningen was geland en op 2 december was uitgeroepen tot Souverein Vorst?

Nog voordat deze voet aan wal had gezet, was er in elk geval al nagedacht over het politievraagstuk. In een nota van (vermoedelijk) 28 november 1813 die zich bevindt in het geheim archief van de algemene staatssecretarie, staat onder het hoofd 'Politie en Binnenlandsch Bestuur' geschreven: 'Wat de hooge police betreft refereren wij ons tot ons besluit en circulaires hier inbeslooten. Wat de algemeene police en binnenlandsch bestuur betreft kunnen wij dit provisioneel verrigten en vraagen de Heeren of zij bekwaame lieden kennen om er een te benoemen tot dit werk'.²⁴ Het besluit waarvan hier sprake is, betreft mogelijk de beslissing om de heer Hoijnk van Papendrecht, oud-baljuw van Zuid-Holland, te benoemen tot commissaris-generaal van politie. In elke geval werd deze op 30 november 1813 als zodanig aangesteld. Opmerkelijk is dat in zijn aanstellingsbesluit werd verordonneerd dat al-

²² ARA Brussel, *Conseil Administratif de la Belgique*, Port. 58.

²³ Fijnaut, *Macht*, II, 806-813.

²⁴ ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Geheim Archief*, Port. 5654.

le commissarissen van politie in het land werden geacht onder zijn bevelen te staan, en dat een afschrift van deze beslissing zou worden gezonden 'aan de commissaris-generaal te Amsterdam en aan de commissaris-generaal te Zwolle en aan den heer Ampt Directeur van politie in Den Haag als provisioneel gelast zijnde geweest met de waarneming der algemeene politie'. Want een en ander impliceerde niet meer en niet minder dan de regelrechte instandhouding van de Napoleontische organisatie tot handhaving van de *police générale* en de *haute police*.²⁵

Dat deze indruk klopt, kan eveneens worden opgemaakt uit het besluit van Willem I zelf d.d. 12 december 1813 'houdende eenige instructien voor den Commissaris-Generaal van Politie'. Want hierin werd niet alleen met zoveel woorden herhaald wat diens gezagsverhouding was tot de commissarissen van politie, maar werd ook vrij uitvoerig zijn taak omschreven. Voor alles moest hij zorg hebben voor de 'wering van alle gemeenschap met den vijand'. Verder moest hij een strikte controle (laten) uitoefenen op alle vormen van verkeer aan de zuidelijke grenzen. Hij kreeg in het bijzonder ook de bevoegdheid om de post van en naar Frankrijk of van en naar de Fransen in Brabant, Vlaanderen en elders na te kijken. Waarom hem zulk een machtige positie werd verleend, spreekt welhaast voor zichzelf. Maar in de considerans van het besluit werd met name gesteld dat de politieke situatie waarin het land verkeerde, nog van dien aard was 'dat op de bewegingen van ettelijke kwaadwilligen, en hunne pogingen om met Fransche autoriteiten in verstandhouding te blijven, een wakend oog gevestigd worden moet'. De commissarissen van politie moesten noodzakelijk worden behouden 'zolang er geene verandering kan worden gemaakt in de thans vigerende wetten, en in de manier van procederen'.²⁶

Hoe Hoijnk van Papendrecht zelf precies zijn taak heeft uitgevoerd, valt aan de hand van de liggende stukken niet te bepalen. Veel tijd om dit te laten zien, werd hem trouwens niet gegund. Want nadat hij zijn bureau goed en wel had georganiseerd, werd hij, bij besluit van 2 februari 1814, met ingang van 8 februari al weer van zijn functie ontheven. In het genoemde besluit werd als reden hiervan aangevoerd dat hij op 22 januari was benoemd tot advocaat-fiscaal. Maar... de functie als zodanig dan, bleef die bestaan? In hetzelfde besluit werd gezegd dat 'zoodra het vaderland in volkomen veiligheid is en in voldoende staat van verdediging geplaatst zal zijn [...] de

noodzakelijkheid van een scherp en onafgebroken toezicht op de bewegingen van eenige kwalijkgezinden en de gangen der vreemdelingen' zal ophouden en 'de Policie zal worden teruggebracht tot dien staat van dienstbaarheid aan de weldadige bedoelingen der gewone Justitie welke hier te lande van ouds bekend geweest is'. Oertussen zou die functie worden waargenomen door de procureur-generaal bij het Hooggerechtshof, A.W. Philipse. Deze kreeg expressis verbis de bevoegdheid om alle orders uit te vaardigen die hem nodig leken voor de verzekering van de openbare orde en veiligheid en deswege te corresponderen met 'de Directeuren, Drossaarden, Schouten en verdere Officieren van Policie'.²⁷

De vermelding van de directeuren van politie brengt ons wel bij de belangrijke reorganisatie die Hoijnk van Papendrecht, in de enkele weken dat hij in functie was, met de volle steun van Willem I doorvoerde in het politiewezen. Want onder deze nieuwe naam liet hij namelijk in de loop van januari 1814 in enkele steden en havenplaatsen – Amsterdam, Den Haag, Alkmaar, Amersfoort, Arnhem, Hoorn, Muiden en Zierikzee – de commissarissen-generaal (en commissarissen-speciaal) herleven! Uit zijn correspondentie met de vorst over de politieproblemen in Amsterdam blijkt dat hij dit nodig vond om zich te verzekeren van de nodige medewerking van de commissarissen en agenten van politie. In artikel 1 van het benoemingsbesluit dat Willem I op 28 januari 1814 tekende, staat dan ook dat

In volkrijke steden en in zoodanige departementen of arrondissementen welker ligging en omstandigheden een bijzonder werkzaam toezicht vereischen zullen de Commissarissen van Politie ondergeschikt zijn aan een Directeur van Policie: en zulks tot op het tijdstip dat volgens onze bereids gemanifesteerde intentie, de constitutionele regeling der stedelijke en judiciele autoriteiten het bestaan van een afzonderlijk Policiebestuur overtollig maken zal.²⁸

De benoeming van directeuren van politie vormde vanzelfsprekend direct een belangrijk verschilpunt tussen de organisatie van het politieapparaat in de Noordelijke Nederlanden en die in de Zuidelijke Nederlanden. Waarom in België, waar er zo op het eerste oog toch veel meer behoefte aan zou kunnen zijn geweest in de ogen van de voorlopige bewindvoerders, niet werd overgegaan tot de aanstelling van dergelijke politiefunctarissen, staat niet vast. Was het omdat die bewindvoerders zich inderdaad niet al te nadrukkelijk wilden inlaten met de organisatie van het politieapparaat? Maar met de onmiddellijke

25 ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Algemeen Archief*, Port. 1.

26 Zie het *Bijvoegsel tot het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, Eerste Deel, 1813-1814*, 19-

20. Het origineel van dit besluit bevindt zich in het ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Algemeen Archief*, Port. 1.

27 ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Alge-*

meen Archief, Port. 6.

28 ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Algemeen Archief*, Port. 5.

oprichting van een marechaussee bijvoorbeeld hadden ze dat toch al gedaan! Was het inderdaad (ook?) uit weerzin tegen het spionnenstelsel dat de Fransen hadden geïntroduceerd, zoals uitlatingen van de secretaris-generaal van justitie De Jonghe suggereren? Maar hoe dan ook, het feit dat Willem I ze in de Noordelijke Nederlanden wel weer introduceerde en op die manier – dat is treffend omschreven – een ‘afzonderlijk Policiebestuur’ schiep, werd hier niet onverdeeld gunstig ontvangen. Met het oog op de latere gebeurtenissen is het nodig dit nu reeds vast te stellen. Zeker, een figuur als de al eerder genoemde Ampt was er sterk voor geporteerd. In een brief van 21 december 1813 schreef hij aan Willem I:

Bij aldien de Politie het oog van het gouvernement is, moet zij ook onbewimpeld van alles wat zij observeert den Souverein verslag doen, niets moet hem verborgen blijven, gevolgtrekkingen zelfs moeten hem worden gesoumitteerd; dit systema daargesteld zijnde wordt in een beambte der Politie vereischt, mits hij de institutie van dat vak wel kennende, den Souverein zonder te dissimileeren alles te openbaren wat hem zijne moyens en connectie opleveren.²⁹

Maar de algemeen secretaris van staat zelf, Falck, maakte in de brieven die hij in de maanden december 1813-februari 1814 wisselde met Wiselius die door Hoijnck van Papendrecht was aangezocht voor de functie van directeur van politie te Amsterdam, geen geheim van zijn afkeer van dat afzonderlijke politiebureau. Letterlijk schreef hij deze op 26 december: ‘Laat toch die ellendige en hatelijke policie varen, getroost u nog een korte poos uwe inactiviteit, en reserveer u intact en zuiver voor de honderdmaal gewichtiger bezigheden, die u, *de l’aveu de tout le monde*, toekomen en waarin het vaderland reële en blijvende diensten van u verwacht’. En op 10 januari vervolgt hij dat het hem wel niet zal verwonderen te vernemen ‘dat ik tot invoering en bevestiging der Staats Policie op geenerlei wijze en dus ook niet vriendschapshalve de hand leenen wil of ooit, zoolang de zaken voorwaarts gaan, mijne steun zal geven tot eene verandering in het stuk der binnenlandsche paspoorten.’³⁰ Niettemin... nam Wiselius het aanbod van Hoijnck van Papendrecht aan. Ook hij werd op 28 januari aangesteld.

Een ander belangrijk verschilpunt tussen de organisatie van het politieapparaat in de Noordelijke Nederlanden en die in de Zuidelijke Nederlanden, was natuurlijk dat hier wel en daar niet onmiddellijk werd overgegaan tot de oprichting van een marechaussee. Waarom dit in Noord-Nederland niet gebeurde, blijkt nergens positief

uit. Alleen is het zo dat Willem I nog bij een besluit van 12 december 1813 Hoijnck van Papendrecht opdroeg om ‘daar waar het vertrek der gendarmerie kan geacht worden schadelijk te zijn geweest voor den dienst der justitie’ in een genoegzaam aantal gerechtsdienaren en suppoosten te voorzien. Dezen moesten dus de gevallen leemte opvullen. Maar hoeveel er dan werden aangesteld, en waar weten we niet goed. In bepaalde stukken uit deze periode is sprake van 88 dienaren, in andere van 53.³¹ Hier kunnen dan wel nog de veldwachters worden bijgeteld. Want bij besluit van 26 december 1813 werd bepaald:

De inrigting der veldwachters zoodanig als die thans bestaat zal provisioneel blijven voortduren en worden de veldwachters bij deze gesteld onder de bevelen en ter dispositie van de respectieve plaatselijke besturen ten platten lande, die dezelve, in alle diensten waartoe zij oorspronkelijk zijn bestemd geweest, zullen gebruiken.³²

Maar... dan moet hier wel bij worden aangetekend dat de handhaving van dit onderdeel van het revolutionaire politieapparaat als zodanig geen verschilpunt vormde met wat er in de Zuidelijke Nederlanden gebeurde. Ook hier immers werden de veldwachters in hun functie gehandhaafd, zij het dat dit niet gebeurde na een officieel besluit van het voorlopig bestuur. Een dergelijk besluit bevindt zich althans niet in de meest gerede wettenverzamelingen en archieven.

Nu kan men zich natuurlijk nog afvragen in hoeverre het een: de aanstelling van directeuren van politie, een gevolg was van het ander: de niet- oprichting van een marechaussee, en omgekeerd. Onterecht is deze vraag, gezien de inschakeling van de Belgische marechaussee voor spionage, natuurlijk niet. Maar zij is, gelet op de belangrijke kwantitatieve en kwalitatieve verschillen tussen beide instellingen, wellicht wel wat vergezocht.

De bevestiging van het revolutionaire politiebureau in de zuidelijke provincies

Nu enerzijds is beschreven hoe het revolutionaire politiebureau in de Oostenrijkse Nederlanden werd gevestigd en hier in de eerste helft van 1814 door de Hoge Verbonden Mogendheden werd aangepast aan de gewijzigde politieke omstandigheden, en anderzijds hoe in de Noordelijke Nederlanden rond de jaarwisseling 1813-1814, dit bestel

²⁹ ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Algemeen Archief*, Port. 2.

³⁰ H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, VII,

Vestiging van het Koninkrijk 1813-1815 ('s-Gravenhage 1914) 423, 456.

³¹ ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Algemeen Archief*, Port. 5.

³² ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Algemeen Archief*, Port. 2.

werd geïncorporeerd in het nieuwe regime, is het moment gekomen om te bezien wat er gebeurde met dit bestel in de Zuidelijke Nederlanden toen deze, op 1 augustus 1814, door de Hoge Verbonden Mogendheden onder het beheer van Willem I werden geplaatst en kort nadien, op 16 maart 1815, door deze zelf onder zijn soeverein machtsbereik werden gebracht.

De machtsovername van Willem I

Om 'wat er gebeurde' goed te kunnen begrijpen, is het nodig om aan de ene kant kort de achtergronden van de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden te schetsen en de moeilijkheden die zij al direct in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden zelf opriep, en om aan de andere kant een globaal beeld te verschaffen van de algemene organisatie van het openbaar bestuur in het latere België gedurende de jaren 1814-1815.

De voornaamste reden waarom de Nederlanden werden verenigd, was wel de wens van de Verbonden Mogendheden, voor het eerst tot uitdrukking gebracht in het Verdrag van Parijs van 30 mei 1814 en later bevestigd door het Verdrag van Wenen van 31 mei 1815, om met het oog op de politieke stabiliteit in Europa een sterkere staat ten noorden van Frankrijk en ten westen van Pruisen te vestigen dan daar voor de Revolutie had bestaan. Dat zij de opdracht om van de Nederlanden een 'amalgame parfait' te maken aan het Huis van Oranje gaven, lag, historisch gezien, vrij voor de hand: het Huis van Oranje was in dit gebied ongetwijfeld de dynastie die de meeste rechten op de Kroon kon doen gelden. Maar ook de persoon van Willem I mag in dit verband niet worden uitgevlakt. Hij deed er bij de Hoge Verbonden Mogendheden immers alles aan om zijn groot verlangen naar een sterke staat, onder zijn hoede, te stillen. Dat deze Mogendheden op hun beurt vertrouwen in hem stelden is evenwel niet zo verwonderlijk: Willem I beschikte ongetwijfeld over grote bestuurlijke gaven.

Desalniettemin riep de manier waarop hij de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden tot een volmaakte eenheid wilde smeden, zeker in het Zuiden al vlug groot verzet op. Met name in twee kampen: het katholieke en het liberale. In het katholieke kamp werd onmiddellijk vooral oppositie gevoerd tegen de gelijkschakeling van de godsdiensten in het nieuwe Rijk; hier kon men zich met andere woorden niet verenigen met het verlies van de geprivilegeerde positie die de Kerk vóór de Revolutie lang had

ingenomen. In het liberale kamp verzette men zich met name tegen de weinig democratische manier waarop het landsbestuur werd ingericht en uitgeoefend. De weerstand in deze kampen tegen de vereniging van de Nederlanden nam natuurlijk niet af toen met politiematregelen werd geprobeerd haar te breken.

Naast de interne moeilijkheden speelden zeker in de jaren 1814-1815 ook externe moeilijkheden het nieuwe Rijk parten. Meer bepaald moet hierbij worden gedacht aan de politieke instabiliteit die toen in Frankrijk heerste. De triomfantelijke terugkeer van Napoleon Bonaparte uit Elba in maart 1815 en, als klap op de vuurpijl, de slag bij Waterloo, bij Brussel, op 18 juni 1815 spreken wat dit betreft nog steeds boekdelen. Eveneens mag echter niet uit het oog worden verloren dat er in de zuidelijke provinciën zelf ook een aantal mensen waren die, zo niet op de hand van Bonaparte, dan toch wel op de hand van Frankrijk waren.³³

Om het beheer van de Belgische provincies dat hem door het Verdrag van Parijs in handen was gegeven, daadwerkelijk te realiseren, richtte Willem I bij besluit van 14 augustus 1814 hun centraal bestuur opnieuw in. Naast een Geheime Raad, een Rekenkamer en een Secretarie van Staat voor België kwamen er vier administratieve departementen onder leiding van commissarissen-generaal: een Departement van Binnenlandse Zaken, een van Financiën, een van Oorlog en een van Justitie. In artikel 22 van dit besluit werd bepaald dat 'Aan het departement van justitie mede (is) verbonden de algemene zorg voor de politie, in zoverre de zelve betrekking heeft tot het voorkomen van delicten; tot de surveillance van vagebonderende en het onderzoek der papieren van reizende personen'. Artikel 25 vulde dit aan: 'Ter bereiking van de einden hier boven gemeld, zal de commissarissen-generaal van justitie zich moeten verstaan met de departementale en andere administraties, en met de procureurs-generaal bij de opperste gerechtshoven te Brussel en te Luik, en zich, door middel van den zelve geregelde en sedert lang gevestigde correspondentie met de officieren van justitie, de kennis verschaffen van al het gene hij voor de behoorlijke waarneming van zijn ambt nodig heeft'. En in artikel 26 werd nog gesteld dat 'Bij een ander te nemen besluit zal bepaald worden in hoeverre de dienst der maréchaussée tot dit departement zal behooren'.³⁴ Op 17 augustus 1814 werd graaf De Thiennes de Lombyse aan het hoofd van het Departement van Justitie benoemd.³⁵

³³ Zie over de totstandkoming van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden o.m. J. Willequet, *Naissance de l'état belge* (Bruxelles 1945).

³⁴ *Recueil des Lois et Actes Généraux du Gouvernement en vigueur dans le Royaume des Pays-Bas*, Deuxième Série, Tome 1, 160-166.

³⁵ *Journal Officiel du Gouvernement de la Belgique*, 1814, Tome 3, 511 e.v.

De heroprichting van de marechaussee naar Frans model

Uit het vorenstaande blijkt reeds dat Willem I de pas opgerichte marechaussee liet bestaan. Maar niet zonder meer. Wat, gelet op de deplorabele staat waarin het korps ook nog in de zomer en het najaar van 1814 verkeerde, trouwens moeilijk zou hebben gekund.³⁶ Er werden in elk geval in vrij hoog tempo enkele maatregelen genomen om die situatie te verhelpen.

Om te beginnen werd er eindelijk een commandant van het korps benoemd. De *Conseil Administratif* had hier in mei 1814 ook al over beraadslaagd en uit een lijst van twaalf kandidaten er zelfs drie aan de gouverneur-generaal, baron De Vincent, voorgedragen voor deze benoeming, maar op 21 mei had deze zelf, blijkens een kanttekening op een uittreksel van het protocol van de desbetreffende raadsvergadering, nog beslist dat 'Il sera sursis pour le moment à la nomination d'un chef de la maréchaussée'.³⁷ Waarom dit zo door hem werd afgehandeld, komt uit de liggende stukken niet naar voren. Maar waarom dan ook, Willem I hakte in oktober 1814 de knoop wel door: bij besluit van 19 oktober 1814 werd baron Guillaume de Roisin benoemd tot commandant.³⁸ Waarom deze werd benoemd, terwijl hij toch niet voorkwam op de zo-even genoemde lijst en hij op dat moment ook niet de enige kandidaat was, is bekend. Hij genoot duidelijk de voorkeur van graaf De Thiennes, net als hij afkomstig uit de streek van Bergen.³⁹ Daarenboven is het zo dat de wat mysterieuze baron d'Eckstein die in het najaar van 1814 en in de winter van 1814-1815 kennelijk in opdracht van Willem I zelf inlichtingen verzamelde over de politieke situatie in het grensgebied met Frankrijk, zich in zijn rapporten uit oktober 1814 bij herhaling zeer lovend uitliet over de familie De Roisin: deze had onverwijld en onvervaard de kant van de Verbonden Mogendheden gekozen.⁴⁰ Baron De Roisin genoot niet de duidelijke voorkeur van de commissaris-generaal van oorlog, generaal Janssens; die had liever markies De Chasteler als commandant van de marechaussee gezien. Maar dit wil niet zeggen dat baron De Roisin niet voldeed aan de eisen die volgens deze commissaris-generaal, in zijn desbetreffende brief aan de Thiennes d.d. 20 oktober 1814 (toen het pleit al was beslecht!), in het algemeen moesten worden

gesteld aan haar commandant: 'Pour bien remplir ce commandement il faut une grande connaissance du pays; beaucoup d'intelligence et de l'activité; une grande defaction; un attachement sans bornes au souverain'.⁴¹

Nog voordat De Roisin kon bewijzen dat hij inderdaad aan deze eisen beantwoordde, werkte generaal Janssens op basis van de vroegere wetgeving inzake de Franse en de Hollandse gendarmerie reeds een volledig reorganisatieplan voor de bestaande marechaussee uit. In het voorstel terzake, dat hij op 24 oktober 1814 aan Willem I toestuurde, argumenteerde hij de noodzaak van haar reorganisatie als volgt:

La composition actuelle de la Maréchaussée est excessivement mauvaise. La majeure partie des individus qui la composent sont déconsidérés ainsi que la denomination; et c'est pour cela, Monseigneur, que je propose de nommer cette partie de la force publique, Gendarmerie, une imitation française, mais je ne sais pas trouver une nouvelle qui voudrait mieux.⁴²

Willem I ging in grote lijnen met dit plan akkoord. Hij kon zich alleen niet vinden in de naamsverandering: eigenhandig haalde hij de benaming 'gendarmerie' door en verving deze door die van 'maréchaussée'.⁴³

De beoogde reorganisatie kwam neer op een heroprichting van het korps. Niet alleen artikel 1 van het besluit van 26 oktober 1814 waarin zij werd vervat, gaf dit onomwonden aan: 'Er zal een korps marechaussee worden opgericht, bestemd om de orde te handhaven, de uitvoering der wetten te verzekeren en te waken voor de veiligheid van de grenzen en de grote wegen', maar ook de artikelen 9 e.v. Hierin werd immers de samenstelling van een raad geregeld die moest instaan voor de keuze van de onderofficieren en marechaussees, en werd ook duidelijk gestipuleerd dat de zeven compagnieën, voor elk departement een, met een totale sterkte van 961 man, zouden worden gevormd te Brussel en vandaar naar hun respectieve standplaatsen zouden worden gezonden.⁴⁴

In het spoor van dit besluit werd in de loop van december 1814 en januari 1815 door de luitenant-generaal Tindal, belast met de administratie van oorlog in België, in zeker overleg met commissaris-generaal De Thiennes, op de voet van de eerdere Franse en Hollandse wetgeving, gewerkt aan een *Reglement op de politie, de discipline en de*

36 ARA Brussel, *Conseil Administratif de la Belgique*, Port. 71. Zie verder ook de berichten van intendanten en andere autoriteiten in: ARA Brussel, *Commissariaat Generaal van Binnenlandse Zaken*, Port. 75.

37 ARA Brussel, *Conseil Administratif de la Belgique*, Port. 71.

38 *Journal Officiel du Gouvernement de la Belgique*, 1814, Tome 3, 280.

39 F. Maqua, 'Guillaume de Roisin; een Belg organiseert en commandeert de Koninklijke Marechaussee', *Revue van de Rijkswacht*, nr. 7, 1968, 20-30.

40 ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Kabinet des Konings*, Port. 6537. Zie over deze baron d'Eckstein verder de brief van Martuschewitz aan van der Goltz d.d. 14 augustus 1815, afgedrukt in

H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken*, vii, 790.

41 ARA Brussel, *Commissariaat Generaal van Oorlog*, Port. 8.

42 ARA Brussel, *Commissariaat Generaal van Oorlog*, Port. 8.

43 W. van den Hoek, *De geschiedenis van het Wapen der Koninklijke Marechaussee* ('s-Gravenhage 1963) 73.

dienst der maréchaussée. En met succes: bij besluit van Willem I van 30 januari 1815 werd het gepubliceerd.⁴⁵ In dit reglement wordt uitgebreid gehandeld over de gewone en buitengewone werkzaamheden van het korps, en over de manier waarop ze moeten worden uitgevoerd. Ook worden er de betrekkingen tussen het korps en de (lagere) burgerlijke en militaire autoriteiten in aangegeven. Maar wat ons hier vooral interesseert is de regeling van zijn verhouding tot de departementen van oorlog en van justitie. Die kwam er krachtens artikel 8 op neer dat het korps 'wat het materieel en de discipline betreft' onder de attributen van het eerstgenoemde departement werd gebracht, en onder de attributen van de commissaris-generaal van justitie 'voor alles wat op het bewaren der openbare rust en tot de uitoefening der algemeene en regterlijke politie betrekking heeft'. Zo kwam er dus, voorlopig althans, een einde aan de onzekerheid die artikel 26 van het besluit van 14 augustus 1814 betreffende het centraal bestuur van de Belgische provincies op dit punt had geschapen.

Het mag gezegd: De Thiennes liet onmiddellijk blijken van het gezag dat hij over de marechaussee had verworven. In uitvoering van artikel 67 van het genoemde reglement liet hij al op 11 februari 1815 bij de fa. Weissenbruch te Brussel een *Code de la police judiciaire* drukken, waarin alle wetten, besluiten en instructies waren opgenomen die te maken hadden met de taak en taakuitvoering van de marechaussee.⁴⁶ Baron De Roisin, de commandant, van zijn kant, stelde in enkele weken tijd, ter uitvoering van art. 48 van het zoëven gememoreerde besluit, een *Algemeen reglement voor de inwendige dienst der maréchaussée* op. Dit reglement werd door baron Tindal op 20 maart 1815 vastgesteld.⁴⁷

Hoe deze wettelijke wederopbouw van de marechaussee in de praktijk uitpakte, kan hier natuurlijk niet worden uiteengezet. Maar wel mag worden opgemerkt dat het niet meeviel om deze reconstructie feitelijk gestalte te geven.

Zo was het bijvoorbeeld niet zo'n probleem om snel voldoende goede officieren aan te trekken; dit was in maart 1815 al goeddeels gelukt.⁴⁸ Maar het aantrekken van onderofficieren en gewone manschappen liep een stuk moeilijker. In een brief van 4 februari 1815 aan Van der Capellen schreef Tindal dat er zich in de compagnieën van de oude marechaussee maar ongeveer 35 per-

sonen bevonden 'qui sont jugés en état de faire partie de la nouvelle', terwijl de aanvulling van het korps met nieuwe weinig succesvol verliep. Hij weet dit gebrek aan succes aan het feit dat de recrutering centraal gebeurde en niet in de onderscheiden departementen:

D'abord les hommes rentrés de France, et qui servaient dans la Gendarmerie, n'ont pas assez de confiance dans la composition de l'ancienne maréchaussée, pour quitter leurs foyers, où ils sont rentrés depuis peu de temps, et se venir engager dans un corps, dont ils ne connaissent pas tous les avantages, et l'homme vulgaire, qui d'ordinaire veut se persuader par lui même, se portera avec plaisir dans les rangs d'une compagnie, où tous les hommes sont bien habillés, et jouissent d'une considération, justement méritée par sa composition. D'autres sont retenus par la distance qu'ils seraient obligés de parcourir de l'endroit qu'ils habitent, jusqu'à Bruxelles, sans avoir la certitude d'être admises.⁴⁹

Een ander groot probleem, toen de recrutering via bijkomende maatregelen eenmaal wel vlotte, was de huisvesting van de brigades in de diverse departementen. Dit probleem vloeide voort uit het feit dat de huisvesting van de gendarmerie in de Franse Tijd in theorie weliswaar voor rekening kwam van de staat maar in de praktijk vaak zo werd opgelost dat de gendarmes bij wijze van strafmaatregel werden ondergebracht bij burgers. Blijkens een brief van De Thiennes, van 7 februari 1815, aan de commissaris-generaal van binnenlandse zaken, de hertog van Ursel, wilde De Roisin echter niet weten van onderbrenging bij burgers. In de eerste plaats niet om allerlei moeilijkheden met de bevolking te vermijden die onderhand genoeg had van het huisvesten van militairen, 'mais surtout, on met par le casernement, à couvert de toute indiscretion le service de la maréchaussée, lequel exige, toujours beaucoup de secret, et sans doute le secret des opérations ne peut être qu'éventé lorsque ceux qui en sont chargés sont sans cesse sous les yeux de leurs hôtes'. De Thiennes deelde zijn standpunt en de bedoelde commissaris-generaal ook. Maar het gevolg hiervan was wel dat, vermits nu opeens de gemeenten waar een brigade werd gelegerd, moesten instaan voor de kosten van de huisvesting, zowel op hun niveau als op centraal niveau de middelen ontbraken om nieuwe kazernes te bouwen, oude op te knappen en weer in te richten, want de Franse gendarmes hadden bij hun aftocht veelal de hele inboedel meegenomen. Tot groot ongenoegen van De Roisin viel

44 Dit besluit is afgedrukt als bijlage D in het in noot 43 geciteerde boek van W. van den Hoek.

45 Dit besluit is afgedrukt als bijlage E in het in noot 43 geciteerde boek. Ik spreek hier overigens van 'in zeker overleg' omdat uit brieven van de Thiennes en van Tindal aan de secretaris van

staat voor België, Van der Capellen, van eind januari en begin februari 1815 over de miserabele toestand van de marechaussee, blijkt dat de eerstgenoemde niet op de hoogte was van de nakende publikatie van het *Reglement op de politie* ... Zie: ARA Brussel, *Secretaris van Staat voor België*, Port. 6799.

46 *Code de police judiciaire* (Bruxelles 1815).

47 Dit besluit is afgedrukt als bijlage F in het in noot 43 geciteerde boek.

48 ARA Brussel, *Commissariaat Generaal van Oorlog*, Port. 8.

49 Ibidem.

dit probleem ook niet zomaar op te lossen. Het duurde in elk geval tot september 1815 voordat er speciale supplementaire kredieten voor de kazernering van het korps werden uitgetrokken. De Roisin liet zijn ergernis over deze trage gang van zaken duidelijk blijken in een brief van 4 juni 1815 aan de hertog van Ursel: 'Il est impossible à la maréchaussée de s'acquitter des fonctions qui lui sont confiées, sans être casernée; tous les jours je m'aperçois de plus en plus des inconvénients qui surviennent de son logement chez les particuliers, à qui par cette seule raison elle devient odieuse et qui sont à même (?) ses démarches et de faire échouer ses opérations'. Hierom had hij, zo schreef hij, zelfs geweigerd om brigades naar het departement van de Dijle te sturen. Eerst moest daar de kazernering in orde worden gebracht.⁵⁰

Het spreekt op grond van het vorenstaande vanzelf dat zo in 1815 inderdaad niet veel terecht kon komen van de uitvoering van de taken die marechaussee in de besluiten van 26 oktober 1814 en 30 januari 1815 waren opgedragen. Maar dit neemt niet weg dat de correspondentie die werd gevoerd over de problemen die hiervan de oorzaak waren, toch ook erg belangrijk is voor een goed begrip van de wijze waarop die taken later wel volop werden verricht. Zij roept immers enigszins het beeld op van een op Frans leest geschoeide elite-politietroep die in de nodige afzondering vóór maar desnoods ook tégen de bevolking moest (kunnen) worden ingezet.

De herfransing van de (gemeente)politie

Dit beeld van de marechaussee staat overigens niet op zichzelf. Het past bij de evolutie die ook de (gemeente)politie in de Belgische provincies in 1814-1815 doormaakte.

Wanneer men enkel de gepubliceerde wetgeving ten aanzien van de gemeentepolitie (en de landelijk politie!) in deze provincies doorneemt, zal men van deze evolutie niet zo vlug iets merken. Anders dan in het geval van de marechaussee werden er immers geen nieuwe regelingen getroffen. Daar waar in de overgangswetgeving wordt gesproken van deze twee soorten politie, wordt bovenal gesuggereerd dat gewoon zal worden voortgegaan op de voet van de maatregelen die de Hoge Verbonden Mogendheden reeds hadden getroffen. Zo wordt in de circulaire van de commissaris-generaal van binnenlandse zaken d.d. 25 november 1814 aangaande het beheer van de gemeenten, van de veldwachters niet meer gezegd dan dat de uitgaven voor hun salariering geheel ten laste vallen van de gemeenten, en van de commissarissen van politie enkel het volgende: 'Les fonctions des commissaires de police étant devenues moins délicates, et les affaires

dont ils sont chargés moins multipliées, il y aurait plutôt lieu de réduire leur traitement que d'en élever le taux'.⁵¹ En wat men van deze laatste opvatting verder ook vindt: aan hun voortbestaan werd net zo min getornd als aan dat van de veldwachters. In de *Journal Officiel* uit die tijd wordt dan ook regelmatig melding gemaakt van de benoeming van nieuwe commissarissen van politie.⁵²

Wie echter scherper toeziet, kan het niet ontgaan dat tegelijkertijd kennelijk ook weer een 'nieuw' soort commissarissen van politie werd benoemd. Bij besluit van 26 oktober 1814 werd in Antwerpen in een enkel geval de functie van commissaris-speciaal ingesteld.⁵³ De manier waarop van de instelling van deze functie officieel melding werd gemaakt, verraadde geen bijzonderheden, maar hier was zeker wel wat bijzonders aan de hand, namelijk niet meer maar ook niet minder dan een aanzet tot herfransing van de (gemeente)politie in Napoleontische of, zo men wil, Hollandse richting. Dit kan namelijk worden opgemaakt uit de stukken betreffende de politieke discussie die op de achtergrond van deze vacaturestelling plaatsvond. Die was namelijk ontstaan naar aanleiding van allerhande klachten over de taakuitoefening van de gemeentepolitie. Deze klachten hadden geleid tot beraad tussen de onderintendant en de burgemeester van Antwerpen over de organisatie van het korps. Hierbij waren zij tot de slotsom gekomen 'que pour donner à la police toute la vigilance dont elle est susceptible il convenait d'en charger un chef, un homme actif, ferme et sévère'. De gemeenteraad, die op 29 september 1814 over deze aangelegenheid delibereerde, sprak zich echter uit tegen de schepping van de functie van een 'inspecteur en chef de police' uit vrees 'qu'une semblable institution ne ressemblerait trop au commissariat général de la police, dont l'existence sous le gouvernement français a produit plus de mal que du bien'. Wel ging zij bij die gelegenheid akkoord met de aanstelling van een zesde commissaris van politie die in het bijzonder ten dienste zou staan van de burgemeester of zijn adjunct. De intendant van het departement van de Twee Netten, ridder De Wargny, gaf bij rapport van 18 oktober 1814 commissaris-generaal De Thiennes in overweging dit besluit over te nemen, maar niet zonder de belangrijke toevoeging dat zulk een commissaris naast zijn gewone taken 'serait cependant spe-

50 De desbetreffende correspondentie bevindt zich allemaal in: ARA Brussel, *Commissariaat Generaal van Binnenlandse Zaken*, Port. 75.

51 *Pasinomie*, Deuxième Série, Tome 1, 361 e.v.

52 Zie bv. *Journal Officiel du Gouvernement de la Belgique*, 1814, Tome 2, 541, en Tome 3, 116.

53 *Pasinomie*, Deuxième Série, Tome 1, 227.

cialement chargé sous mes ordres de la direction de la haute police'. Deze gedachte sprak kennelijk niet alleen De Thiennes maar ook Willem I erg aan, want in het al genoemde (maar niet voluit gepubliceerde) besluit van 26 oktober 1814 staat dat de 'commissaire spécial de police d'Anvers, sera chargé spécialement au service de la haute police'. Vier dagen voordien had de intendant, in afwachting van dit besluit, de heer Giljams voorlopig al als zodanig benoemd. In artikel 2 van dit besluit werd gezegd dat 'Le maire pourra le charger de la transmission de ses ordres aux autres commissaires de police pour ce qui a rapport à la police locale et d'en surveiller l'exécution'. Artikel 3 luidde als volgt: 'Le commissaire spécial de police exercera immédiatement sous nos ordres la police générale dans la ville et arrondissement d'Anvers, il correspondra à cet effet directement avec nous, exécutera et fera exécuter les ordres qui lui seront communiqués'. Aldus werd tegen de uitdrukkelijke zin van de gemeenteraad in de organisatie van de stedelijke politie in Antwerpen in Napoleontische richting veranderd.⁵⁴ In Napoleontische richting? In de Noordelijke Nederlanden, in Hollandse richting, was het toch ook al zo gegaan! Daar waren in het begin van 1814 toch ook al weer dergelijke commissarissen van politie benoemd!

Dat het in de Belgische provincies eveneens verder die kant uit zou (kunnen) gaan, lag eigenlijk besloten in het (niet-gepubliceerde) besluit dat Willem I reeds op 1 oktober 1814 had genomen betreffende de taak van de commissaris-generaal van justitie, graaf De Thiennes dus, inzake de algemene politiezorg, hem in art. 22 van het al eerder genoemde besluit van 14 augustus 1814 opgedragen. In dit besluit werd allereerst, in titel 1, omschreven wat moest worden gerekend tot deze zorg. Dat was niet niks. Integendeel! Het was alles wat in de Franse Tijd tot de *police générale* en meer bepaald de *police politique* werd gerekend:

réprimer et [...] prévenir tout crime, tout délit, tout fait même contraire au bon ordre qui tendraient plus ou moins directement à blesser les biens de la société et attaquer les lois générales de l'état et les bases du gouvernement' (art. 1); 'surveiller l'esprit public et en particulier celui des fonctionnaires publics, les sociétés politiques et secrètes' (art. 2); 'rendre un compte exact de tout crime qui tendrait à compromettre la sûreté intérieure et extérieure de l'état, des crimes et délits de rébellion, des outrages et voies de faits contre les magistrats et agens de la force publique [...]' (art. 6).

Maar daarenboven werd in titel 2 aangegeven langs welke

wegen de commissaris-generaal van justitie al deze taken diende uit te voeren. Hiertoe werd hem allereerst het recht gegeven in deze vrijelijk en direct te corresponderen met de procureurs-generaal van de hoven te Brussel en Luik, met de intendanten van de departementen en met de procureurs-crimineel in de arrondissementen. Deze werd op hun beurt opgedragen inlichtingen in te winnen bij de vrederechters, de officieren van de marechaussee en de commissarissen van politie (artt. 19-22). En speciaal met het oog op de behartiging van de algemene politiezorg in de grote steden werden de intendanten er in art. 23 toe verplicht er een van de commissarissen van politie aan te wijzen 'pour y exercer immédiatement et sous leur direction la police générale'.⁵⁵ Met dit besluit werd met andere woorden bijna net zo'n 'afzonderlijk politiebestedel' gecreëerd als in de december 1813 – januari 1814 in de Noordelijke Nederlanden was opgericht. Waarom dit gebeurde is niet zo moeilijk te verklaren: Willem I wilde kennelijk vat krijgen op de veelvormige oppositie die zich in het Zuiden zelf tegen zijn bewind manifesteerde.

De verdere uitbouw van dit bestuur vond echter hoofdzakelijk plaats onder druk van meer externe dreiging: de triomfantelijke terugkeer van Napoleon Bonaparte naar Parijs in maart 1815. Want deze gebeurtenis bracht graaf De Thiennes ertoe om, voortbouwend op het zoëven besproken besluit, nog op 23 maart 1815 aan Willem I voor te stellen om in de meest bedreigde departementen en arrondissementen directeuren van politie respectievelijk gedelegeerden van politie aan te stellen: 'Dans des tems calmes cette sûreté [la sûreté de l'Etat – cf] se trouve suffisamment garantie par l'établissement des fonctionnaires administratifs et judiciaires, mais cette garantie est illusoire dans des momens de crise politique [...]'. Die directeuren en gedelegeerden moesten wel met deze functionarissen samenwerken maar hun werd tevens opgedragen om ook rechtstreeks te corresponderen met de 'Commissaire General de la Police'. Deze zou overigens hun salaris, hun reiskosten en de beloning van geheime agenten betalen.⁵⁶

Dit voorstel werd niet onmiddellijk uitgevoerd. In elk geval werd er niet meteen een afzonderlijke commissaris-generaal van politie benoemd; voorlopig bleef De Thiennes diens opdracht vervullen als een onderdeel van zijn taak als commissaris-generaal van justitie. Wel werden er – blijkens de nodige archiefstukken – in de loop van

54 Voor de desbetreffende documenten raadplegen: ARA Brussel, *Commissariaat Generaal van Binnenlandse Zaken*, Port. 72.

55 Een exemplaar van dit besluit bevindt zich in: AR Mons, *Archives Famille de la Boëssière de Thiennes*, nr. 2298.

56 ARA Brussel, *Secretaris van Staat voor België*, Port. 6757.

mei, toen het buitenlandse gevaar alsmat groter werd, en er eerder al bijzondere strafmaatregelen, tot doodstraffen toe, waren afgekondigd tegen een ieder die onrust zou stoken, her en der directeuren van politie en gedelegeerden aangesteld.⁵⁷ Zo werd de procureur-crimineel A. Demoor aangesteld tot directeur van politie in het departement van de Twee Netten. Ook werd er opnieuw beroep gedaan op baron d'Eckstein, ditmaal om als directeur van politie te fungeren van de Schelde. Zekere Kersjes werd benoemd tot politiegedelegeerde in het arrondissement Turnhout. Over het daadwerkelijke optreden van deze bijzondere politiefunctionarissen weten we niet zoveel details. Maar uit de algemene rapporten van De Thiennes zelf, en van de procureur-generaal Daniels die hem in de maanden mei en juni langdurig verving, aan de secretaris van staat, kan worden opgemaakt dat zij boven op de gebeurtenissen zaten.⁵⁸

De benoeming van een aparte commissaris-generaal van politie – beter ware het wellicht te spreken van een minister van politie – vond pas plaats in september 1815. Bij besluit van de 19e van die maand werd De Thiennes door Willem I namelijk benoemd tot staatsminister belast met het 'Oppertoezicht der Politie in de Zuidelijke Provincies [...], zoo lang de omstandigheden zoodanig oppertoezicht raadzaam zullen maken'.⁵⁹ Welke omstandigheden hier zijn bedoeld, valt niet af te leiden uit dit besluit of de bijbehorende stukken zelf, maar wordt wel verduidelijkt in het concept van een anoniem en ongedateerd rapport aan Willem I uit oktober-november 1815 over de noodzaak en de uitoefening van dit toezicht.⁶⁰ Hierin wordt namelijk onder meer gesteld:

Une semblable surveillance est sans doute partout nécessaire mais surtout dans un état naissant, dans un pays où les mœurs et les institutions ont été dénaturées pendant plusieurs années, dans un pays agité par divers parties qui confondent leur intérêt personnel avec l'intérêt de l'état, dans un pays enfin où les hommes au moment d'une réorganisation générale aspirent tous aux emplois les plus (?) et ne voyent plus en quelque sorte que des ennemis dans les membres du gouvernement et dans les hommes que celui-ci favorise, s'ils n'ont pas obtenu ce qu'ils désirent.

Het waren met andere woorden de roerige binnenlandse omstandigheden die de aanleiding vormden voor de benoeming van De Thiennes tot minister van politie. Zijn optreden moest ertoe leiden dat 'La surveillance de police dans les Provinces Meridionales deviendra ainsi un centre de lumière, c'est à dire un dépôt de tous les documents propres à constater la situation de la Police dans chaque province et à faire le général de l'ensemble. Elle doit être à même d'éclairer le Roi à chaque instant et lorsqu'il le demande'. Dat inderdaad deze en niet (zoeer) de buitenlandse omstandigheden tot deze benoeming leidden, wordt trouwens bevestigd in het slotstuk van het rapport. Hier wordt immers voorgesteld om, nu Napoleon Bonaparte bij Waterloo is verslagen en het normale bestuur weer is gevestigd, de hiervoor genoemde buitengewone politiefunctionarissen per 1 december 1815 te ontheffen van hun functie. Willem I was het (ook) met dit laatste voorstel volkomen eens. Zo eens zelfs dat hij hen nog bij besluit van 13 november 1815 hiervan onthief.⁶¹

Besluit

Hoe het met het politiewezen in de zuidelijke provincies verder is gegaan, kan hier niet meer worden verhaald. Het doel van dit artikel, zoals in de inleiding aangeduid, is bereikt. Hiervoor is toch immers aangetoond dat eerst in de Noordelijke Nederlanden, toen in België, en daarna zeker in de zuidelijke provincies van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, het revolutionaire politiebepstel werd gehandhaafd, zij het ook niet onverkort, om de nieuwe machtsverhoudingen in deze landen, in dit rijk, in Europa echt te kunnen vestigen. Was het in het algemeen bedoeld om in de sfeer van de openbare orde en veiligheid, preventief, condities te scheppen waarin dat rijk kon gedijen, in het bijzonder moest het (kunnen) dienen om, repressief, buitenlandse maar vooral binnenlandse gevaren voor zijn bestaan te keren. Hoe dit bestel het een en het ander de facto heeft gedaan, en met welke resultaten, moet hier eveneens buiten beschouwing blijven.

⁵⁷ Zie de *Journal Officiel du Gouvernement de la Belgique*, 1815, Tome 5, 146-151.

⁵⁸ ARA Brussel, *Secretaris van Staat voor België*, Port. 6757.

⁵⁹ ARA Den Haag, *Algemeene Staatssecretarie, Algemeen Archief*, Port. 140.

⁶⁰ AR Mons, *Archives Famille de Boëssière de Thiennes*, nr. 2298. Dit concept-rapport draagt de volgende titel: 'Attributions de la Police Générale et organisation de la surveillance générale dans les provinces méridionales'.

⁶¹ Dit laatste blijkt uit een andere nota die zich,

onder nr. 2300, bevindt in het in noot 60 genoemde archief, nl. de 'Note pour servir de réponse aux observations de Son Ex. Le Ministre de Etat, relative à la demande de fonds nécessaires au payement des dépenses de la Police pendant le 4e Trimestre de 1817'.